

УДК УДК 37-055.2(477)(092)Луч(045)
DOI

ВНЕСОК ІВАНА ТА МАРІЇ ЛУЧИЦЬКИХ У РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Матрос Ольга, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6541-1941

E-mail: oljmatros@gmail.com

У статті висвітлюються ініціативи подружжя Лучицьких щодо заснування та підтримки навчальних закладів для дівчат, їхня участь у педагогічних дискусіях того часу та вплив на формування прогресивних поглядів щодо ролі жінки в суспільстві. Особлива увага приділяється освітнім проектам, де Марія Лучицька відіграла ключову роль, демонструючи власні лідерські якості та глибоке розуміння потреб жіночої освіти. На основі аналізу джерел, стаття розкриває в контексті історичних подій важкий розвиток жіночої освіти в Україні та просвітницьку діяльність Івана та Марії Лучицьких, показуючи, як їхні зусилля сприяли подоланню консервативних уявлень та заклали основи для подальшого розвитку жіночої освіти в Україні.

Ключові слова: Іван Лучицький, Марія Лучицька, жіноча освіта, гендерний підхід, історична роль, Вищі жіночі курси, благодійна діяльність, рух жінок, публічні лекції, недільна школа.

CONTRIBUTION OF IVAN AND MARIA LUCHYTSKI TO THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S EDUCATION IN THE HISTORY OF UKRAINE

Matros Olga, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6541-1941

E-mail: oljmatros@gmail.com

This article is an in-depth study of the significant, but often underestimated, contribution of prominent Ukrainian historians, educators, and public figures Ivan and Maria Luchytsky to the development of women's education in Ukraine in the late 19th and early 20th centuries. It reveals the multifaceted activities of the couple, which included not only the theoretical justification of the urgent need for equal access to education for women, but also active practical steps to implement it. The article analyzes in detail the key aspects of their educational work. In particular, it highlights the Luchytsky's initiatives to establish and financially support educational institutions for girls, focusing on specific examples and their impact on the formation of the educational landscape. It examines their active participation in pedagogical discussions of the time, where they consistently defended the ideas of progressive education and the expansion of women's rights. It analyzes how their views and actions influenced the formation of liberal and progressive views on the role of women in society, contributing to the rethinking of traditional ideas.

Based on the analysis of sources, the article reveals in the context of historical events the difficult development of women's education in Ukraine and the educational activities of Ivan and Maria Luchytsky, showing how their efforts contributed to overcoming conservative ideas and laid the foundations for the further development of women's education in Ukraine. The study emphasizes the relevance of their legacy in the context of modern challenges related to achieving gender equality, ensuring equal access to quality education for all, and forming an inclusive society.

Key words: Ivan Luchytskyi, Maria Luchytska, women's education, gender approach, historical role, Higher Women's Courses, charitable activities, women's movement, public lectures, Sunday school.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Жіноча освіта на українських землях набувала різних історичних форм, починаючи ще з періоду середньовіччя. Традиційно становлення системи жіночої освіти на українських землях датують кінцем XI століття (1080-ми роками). Протягом середньовіччя та раннього модерного часу переважала домашня форма навчання жінок. Здавна існували також монастирські жіночі школи [7].

Тому як зазначає сучасна дослідниця жіночої освіти І.Черчович, що «однією з найперших форм навчання для жінок поза домом була освіта при монастирях. Там дівчат готували до їхніх майбутніх ролей – дружин, матерів та господинь. Пріоритетність цих ролей визначала й перелік основних предметів, які вони вивчали: Закон Божий, етикет, танці, гра на лютні чи клавесині, а також базові знання з арифметики, астрономії, філософії та риторики. Навчання велося за «еллінськими книгами», тобто грецькою мовою. Важливо відзначити, що доступ до такої освіти мав виразно становий характер, тому до монастирських шкіл потрапляли переважно представниці привілейованих верств суспільства» [7].

Протягом XII–XVII століть монастирська освіта була самотнім можливим (і зовсім не обов'язковим) освітнім доповненням до звичного домашнього навчання дівчат [7].

Так, у середині 17 ст. Павло Алеппський, подорожуючи по Україні, засвідчив високий рівень освіти серед жіноцтва. Зміст і якість її залежали від статків та бажання батьків. Можливість навчання дівчат із учителями, які приходили додому до учениць, зберігалася до 1917 року [5].

Протягом усього XIX століття у Києві були серйозні проблеми з жіночою освітою.

Багато хто не розумів, навіщо жінкам освіта. Урядова політика в цьому сенсі була радше негативною. Тому перші вищі навчальні жіночі заклади в країні були приватними. Уряд робив певну поступку, але покладав усі проблеми організації на засновників [2]. Тому в цей період із інтелігенції, київської професури починають виділятися постаті, які відверто починають говорити про жіночу освіту, загалом і вищу. З цього кола інтелігенції, варта виокремити Івана Васильовича Лучицького та його дружину – Марію Вікторівну Лучицьку (Требинську).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз найновіших наукових джерел та публікацій з теми дослідження показує сталий інтерес до цієї видатної родини та їхньої ролі в історії української освіти. Сучасні дослідження розширюють наше розуміння не лише їхньої академічної діяльності, а й активної громадської та благодійної позиції, що безпосередньо впливала на розвиток жіночої освіти.

Сучасні дослідження в більшій мірі присвячені питання історії жіночої освіти у різних регіонах України, так дослідниці В. Добровольська та А. Коробчук займалися вивченням питання історії жіночої освіти на півдні України у XIX – на початку XX століття.

Такі дослідники, як В. Бурда, А. Кобалія, Т. Самчук, І. Черчович досліджували та висвітлювали питання боротьби жінок та прогресивної інтелігенції за право на освіту в контексті гендеру.

В цілому, ґрунтовного дослідження з питання ролі Івана та Марії Лучицьких у сприянні жіночої освіти в Україні немає, що робить статтю ще більш актуальною.

Мета статті – комплексний аналіз та висвітлення значущої ролі Івана та Марії Лучицьких у процесі становлення та подальшого розвитку жіночої освіти на українських землях у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іван Васильович Лучицький – постать, особистість знакова та багатогранна в історії української науки та освіти другої половини XIX – початку XX століття. Він був видатним педагогом і громадським діячем, відомим своєю благодійною діяльністю. Він читав публічні лекції, переглядав гімназійні програми та активно підтримував благодійні організації в Києві та інших містах. Його

допомога поширювалася на незаможних студентів, єврейських учнів, дітей робітників та сиріт.

Також, вчений долучався до товариств, що займалися покращенням житлових умов та побуту робітничого класу. Важливо зазначити, що Лучицький активно підтримував рух жінок за право здобуття вищої освіти, навіть підписуючи клопотання разом з Ларисою Косач (Лесею Українкою). Його участь у громадських об'єднаннях та наукових товариствах, які порушували питання жіночої освіти, була ключовим аспектом його діяльності.

І. Лучицький відіграв значну роль в організації Київського товариства письменності, метою якого була освіта малозабезпечених верств населення. Будучи активним членом Київського товариства грамотності, він сприяв поширенню освіти серед широких кіл населення, включаючи жінок. Серед членів цього товариства були відомі постаті, такі як брати Терещенки, князь Трубецькой, професор В. Піскорський з дружиною, Марія Требинська та інші. Коли країну охопив голод, І. Лучицький і В. Науменко, за безоплатної участі вітчизняних і закордонних діячів, видали працю (1892 р.), кошти від продажу якого віддали голодуючим [4]. Його авторитет як вченого та громадського діяча надавав ваги дискусіям про необхідність розширення освітніх прав жінок.

Адже у XIX столітті жінка в Україні, зіштовхувалася з численними обмеженнями у доступі до освіти, особливо вищої. Патріархальні уявлення про її роль як берегині домашнього вогнища та виховательки дітей домінували в суспільній свідомості, а коло її інтересів обмежувалося сім'єю і побутом. Вища освіта вважалася прерогативою чоловіків, необхідною для їхньої професійної реалізації та участі в громадському житті. У цьому контексті діяльність Івана Лучицького, який активно виступав за розширення освітніх прав жінок, набуває особливої ваги. На його думку, жінка перебуває в особливо принизливому становищі, тому наголошував на обов'язковості навчання жінок як запоруки їхньої самостійності та самодостатності.

Іван Лучицький, будучи професором Київського університету Святого Володимира, одним із перших усвідомив нагальну потребу в якісній освіті для жінок. Він розумів, що обмеження освітніх можливостей не лише несправедливе щодо жінок, але й гальмує інтелектуальний та культурний розвиток суспільства в цілому. Його позиція виходила за межі простого співчуття до жіночої долі. І. Лучицький бачив у освічених жінках потужний інтелектуальний ресурс, здатний зробити значний внесок у науку, культуру та суспільне життя [4].

Варто зазначити, що прогресивні погляди Лучицького щодо жіночої освіти формувалися під впливом європейських ліберальних ідей, які активно проникали в тогочасне українське суспільство. Він був знайомий з досвідом країн Західної Європи, де питання жіночої освіти вже активно дискутувалося та робилися перші кроки у цьому напрямку. Іван Лучицький, як історик та соціолог, глибоко розумів соціальну необхідність у освічених жінках для розвитку суспільства. Він бачив, що обмеження жіночої освіти призводить до втрати інтелектуального потенціалу та консервації застарілих соціальних норм.

Не виключено, що особиста емпатія та прагнення до соціальної справедливості також відігравали значну роль у його позиції щодо жіночої освіти. Він міг відчувати несправедливість існуючих обмежень та прагнути їх подолання.

Одним із ключових напрямків діяльності Лучицького стало його активне сприяння відкриттю та розвитку вищих жіночих курсів у Києві. Ці курси, що виникли як відповідь на суспільний запит та обмеження університетського доступу для жінок, стали важливим осередком жіночої освіти в Україні. І. Лучицький не лише підтримував ідею їх створення, але й брав безпосередню участь в їх організації та викладанні. Його авторитет у наукових

колах сприяв залученню до викладання на курсах провідних професорів університету, що забезпечувало високий рівень навчання.

Будучи прихильником жіночої освіти, І. Лучицький брався читати лекції та вести практичні заняття на Вищих жіночих курсах, як у Києві, так і в Петербурзі.

Варто згадати і дружину Івана Лучицького – Марію Вікторівну Лучицьку, яка була надзвичайно обдарованою людиною. Але вона була представницею середовища, де дівчата із звичайними здібностями вирости також освіченими гуманними людьми, що часто працювали вчительками в родині і гімназіях і несли світ знань у народ. Їй згадки проте, що М. Лучицька допомагала хворим, неписьменним, діяла в різних благодійницьких товариствах.

Також, М. Лучицька приділяла багато часу для громадської діяльності, адже вона займалася дитячим притулком в Києві, стала членом розпорядчого комітету Вищих жіночих курсів, на яких згодом викладав її чоловік. У книзі В. Онопрієнка вказані спомини М. Лучицької про діяльність у Вищих жіночих курсах, зокрема: «На членах комітету лежав обов'язок добувати кошти для підтримки курсів, чергувати по черзі на курсах, записувати слухачок, пояснювати їм різні незрозумілі для них моменти, відвідувати засідання комітету два рази на місяць. Курси працювали дуже успішно, адже необхідність у вищій освіті була дуже сильною для тодішньої жіночої молоді [3, с. 88].

Вищі жіночі курси в Києві були особливим об'єктом турботи родини Лучицьких, адже І. Лучицький викладав там з 1878 року, тобто від самого заснування. Про це свідчить постанова Розпорядчого комітету курсів, яка вимагала затвердження його курсу лекцій попечителем Київського навчального округу.

І. Лучицькому було цікаво працювати на цих курсах, що підтверджує його дружина, Марія Вікторівна, яка сама була членом Розпорядчого комітету. У своїх мемуарах вона зазначала: «І. Лучицький вважав, що читати лекції студенткам значно приємніше, ніж студентам, оскільки у слухачок легше викликати інтерес, і вони з більшим захопленням сприймають предмет. Таке ставлення до жіночої освіти у вищих навчальних закладах він зберігав до завершення своєї викладацької діяльності» [3, с. 90].

Т. Семчук вказує, що «у 1889 році Вищі жіночі курси закрили, і наступні півтора десятиліття у Києві зовсім не було студенток. Водночас кількість освічених випускниць гімназій, які бажали здобувати вищу освіту, щороку збільшувалася. Молоді дівчата прагнули особистої незалежності, рівних можливостей у навчанні і громадянських прав. Подекуди їхня боротьба набирала радикальних форм» [6].

На початку 1901 р. представниця групи інтелігенції м. Києва, які заснували жіночу недільну школу в Павловському Денному притулку, запропонували Марію Лучицькій очолити цю школу. Марія Вікторівна погодилася бути завідуючою і викладачкою в одній із груп. Всі 50 осіб склали групи по 5 осіб. Їх навчали читанню, письму, арифметиці, географії, історії.

Благодійна діяльність Марії Лучицької була добре відома, про що свідчать часті звернення до неї за допомогою. Наприклад, у 1906 році до неї надійшов лист від ради Вищих жіночих курсів. У цьому листі зазначалося, що рада прагне придбати книги для створення студентської бібліотеки курсів, зокрема з історико-філологічного та юридичного напрямків. Тому вони звернулися до Марії Лучицької з проханням пожертвувати якомога більше її власних видань, що стало б проявом її підтримки вищої жіночої освіти» [3, с. 91].

Коли урядом у Києві були закриті Вищі жіночі курси, то у 1902 р. педагогу Івану Лучицькому вдалося добитися дозволу на їх відкриття [4, с. 59]. Неодноразово вчений домагався надання жінкам права навчання у вищих навчальних закладах, зокрема і в Київському університеті Св. Володимира. Це був час, коли у тогочасної жіночої молоді була велика необхідність у вищій освіті, тому швидко заповнювалися аудиторії відкритих курсів.

Справжній прорив у жіночій освіті у Києві відбувся внаслідок революційних подій 1905 року. Спочатку жінкам знову дозволили відвідувати університет, але тільки на правах вільнослухачок. У 1907–1908 навчальному році найменше серед усіх університетів країни.

Уже в 1914 році першою жінкою – приват-доцентом університету Святого Володимира стала хімік Марія Васюхнова, випускниця Берлінського університету. У в 1916 році їй компанію склала історик Наталія Полонська-Василенко, яка закінчила київські Вищі жіночі курси [1].

Так, у 1906 році відновили роботу Київські вищі жіночі курси, і дівчатам більше не доводилося стикатися з консервативною професурою університету. Навчальна атмосфера на курсах була більш ліберальною, ніж в університеті, дівчат оцінювали за рівнем знань, а не за їхньою статтю.

Т. Семчук у своїх дослідженнях зазначає, що «хоча жінки й отримали можливість здобувати вищу освіту, проте перелік доступних спеціальностей був обмеженим. Здебільшого навчальні заклади фокусувалися на гуманітарних та педагогічних напрямках. Наприклад, на Вищих жіночих курсах спочатку функціонували лише історико-філологічне та фізико-математичне відділення, при цьому переважна більшість студенток обирала гуманітарні спеціальності.

З часом, завдяки боротьбі за освіту, ситуація змінювалася. Після 1906 року можливості вибору розширилися: були відкриті медичні, а згодом юридичні та економічно-комерційні відділення. Більше того, нові Вищі комерційні курси, а згодом Комерційний інститут, активно приймав студенток на комерційні та економічні відділення» [6].

Також, «дівчата могли навчатись у Фребелівському інституті, у якому їх готували до професії виховательки дошкільнят. А в Київській консерваторії більшість музичних спеціальностей вже опановували жінки. Тоді навіть уряд зрозумів, що суспільство розвивалося так швидко, що чоловіків не вистачатиме для всіх сфер життя» [6].

За свідченнями Т. Семчука «На початку 1910-х років у Києві з'явилися перші жінки-викладачки. Ними були філологині Софія Щеглова і Варвара Адріанова, які успішно закінчили Вищі жіночі курси й могли спокійно заткнути за пояс більшість випускників університету. А першою позаштатною доценткою в Університеті святого Володимира стала історикиня Наталія Полонська-Василенко. Саме вони були першопроходицями як жінки-викладачки у вищій школі Києва» [6].

За словами автора Т. Семчука, «Київ пережив особливо швидке зростання кількості студенток безпосередньо перед Першою світовою війною. У той період вони складали 25-30% від загальної кількості студентів міста, що було одним із провідних показників у тогочасній Європі, нарівні зі швейцарськими містами. Під час самої війни, коли значну частину чоловіків-студентів мобілізували, число дівчат і хлопців у вищих навчальних закладах стало рівним. Однак, ця кількісна рівність не відображала справжнього становища: у навчальних закладах існували численні стереотипи щодо дівчат, і багато бар'єрів на шляху до здобуття диплома так і не були усунені» [6].

Підсумовуючи, можна виокремити кілька важливих аспектів у гендерному підході в аналізі діяльності Івана Лучицького:

Іван Лучицький своєю діяльністю фактично кидав виклик панівним гендерним стереотипам щодо інтелектуальних здібностей жінок та їхньої ролі в суспільстві. Його підтримка жіночої освіти була не просто формальною, а ґрунтувалася на глибокому переконанні в їхньому потенціалі.

Лучицький виступав за надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті якісної освіти. Він розумів, що без цього неможливий повноцінний розвиток особистості та реалізація їхніх здібностей. Його зусилля були спрямовані на подолання структурних бар'єрів, що обмежували доступ жінок до знань.

Завдяки його активній участі у становленні вищих жіночих курсів у Києві було створено важливий освітній простір, де жінки могли отримувати систематизовані знання на рівні університетської освіти. Це стало важливим кроком у напрямку емансипації жінок та їхньої інтеграції в інтелектуальне життя країни.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, дослідження внеску Івана та Марії Лучицьких у становлення та розвиток жіночої освіти в Україні переконливо демонструє їхню ключову роль у цьому процесі. Їхня спільна діяльність не лише сприяла відкриттю та функціонуванню навчальних закладів для жінок, але й заклала фундаментальні основи для подальшого поступу жіночої емансипації через освіту.

Спільними зусиллями Іван та Марія Лучицькі створили прецедент та проклали шлях для тисяч українських жінок до знань та самореалізації. Їхня діяльність виходила за рамки простого надання освітніх послуг; вона формувала нове бачення ролі жінки в суспільстві, сприяючи її інтелектуальному та громадянському зростанню.

Таким чином, внесок подружжя Лучицьких у розвиток жіночої освіти в Україні є неоціненним. Їхня спадщина нагадує нам про важливість боротьби за рівні можливості та про те, як цілеспрямована діяльність окремих особистостей може кардинально змінити суспільство, надаючи жінкам ключовий інструмент для самостійності та впливу – освіту.

Дане дослідження не претендує на вичерпність висвітлення проблеми. Перспективними буде вивчення та проведення порівняльного аналізу досвіду Івана та Марії Лучицьких у контексті європейських тенденцій розвитку жіночої освіти того періоду, а також вивчення того, як ідеї та практична діяльність Лучицьких вплинули на подальший розвиток жіночого руху та освітніх ініціатив в Україні та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурда Владислав. Від права на освіту – до права обирати і бути обраними. 2025. URL : <https://chas.news/past/buntui-kohai-prava-ne-viddavai-yak-ukrainki-rozpochinali-borotbu-za-gendernu-rivnist> (дата звернення: 9.07.2025).
2. Кобалія Андрій. Освіта та робота жінок у часи змін найконсервативнішої імперії Європи. 2021. URL : <https://povaha.org.ua/osvita-ta-robota-zhinok-u-chasy-zmin-najkonservatyvnishoji-imperiji-evropy/> (дата звернення: 9.07.2025).
3. Матрос О.О. Марія Вікторівна Лучицька – благодійна діячка в історії соціальної роботи в кінці XIX – на початку XX століття. *Жінки в історії соціальної роботи : колективна монографія* : / [Коляда Наталія, Кочубей Тетяна, Кравченко Оксана [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, ф-т соц. та псих. освіти, каф. соц. педагогіки та соц. роботи, Гендерний центр. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 87-96. (252 с.) <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12262>
4. Матрос О.О. Педагогічна та просвітницька діяльність Івана Васильовича Лучицького (1845-1918) : монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. 200 с.
5. Скільки століть жінки боролися за право отримувати освіту – статі студентками. Факти історії. URL : <https://www.ednist-fond.com.ua/2019/01/24/how-many-centuries-women-fought-for-right-to-be-a-students/> (дата звернення: 9.07.2025).
6. Самчук Тарас. «Пиво і чорнило. Як жили київські студенти 19 – початку 20 століття». 2023. URL : <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/pivo-i-chornilo-iak-zhili-kiyivski-studenti-19-pochatku-20-stolittia-fragment-knizhki/> (дата звернення: 9.07.2025).
7. Черчович Іванна. Жіноча освіта в Україні: історичний огляд. URL : <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/zhinocha-osvita-v-ukraini-istorichniy-oglyad-134122.html> (дата звернення: 9.07.2025).

REFERENCES

1. Burda, Vladyslav (2025). Vid prava na osvitu – do prava obyraty i buty obranymy. URL: <https://chas.news/past/buntui-kohai-prava-ne-viddavai-yak-ukrainki-rozpochinali-borotbu-za-gendernu-rivnist> [in Ukrainian].
2. Kobaliia, Andrii (2021). Osvita ta robota zhinok u chasy zmin naikonservatyvnishoi imperii Yevropy URL: <https://povaha.org.ua/osvita-ta-robota-zhinok-u-chasy-zmin-naikonservatyvnishoji-imperiji-evropy/> [in Ukrainian].
3. Matros, O.O. (2018). Mariia Viktorivna Luchytska – blahodiina diiachka v istorii sotsialnoi roboty v kintsi XIX – na pochatku XX stolittia. *Zhinky v istorii sotsialnoi roboty*. Koliada Nataliia, Kochubei Tetiana, Kravchenko Oksana [ta in.]. Uman : VPTs «Vizavi», 87-96 [in Ukrainian].
4. Matros, O.O. (2016). Pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Ivana Vasylovacha Luchytskoho (1845-1918). Uman : VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].
5. Skilky stolit zhinky borolysia za pravo otrymuvaty osvitu – staty studentkamy. Fakty istorii. URL: https://www.ednist-fond.com.ua/2019/01/24/how_many_centuries_women_fought_for_right_to_be_a_students/ [in Ukrainian].
6. Samchuk, Taras (2023). «Pyvo i chornilo. Yak zhyly kyivski studenty 19 – pochatku 20 stolittia». URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/pivo-i-chornilo-iak-zhili-kiyvski-studenti-19-pochatku-20-stolittia-fragment-knizhki/> [in Ukrainian].
7. Cherchovych, Ivanna. Zhinocha osvita v Ukraini: istorychnyi ohliad. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/zhinocha-osvita-v-ukraini-istorichniy-oglyad-134122.html> [in Ukrainian].